

Trauma z války

Nedávno jsem se vrátil ze Spojených států, kde jsem měl možnost strávit nějaký čas ve Vet Centru – středisku pečujícímu o válečné veterány. V České republice podobné zařízení zatím nemáme, podělím se tedy o zkušenost z Ameriky.

Mgr. Daniel Štrobl (1974) vystudoval obor Psychosociální vědy na Husitské teologické fakultě UK v Praze. V roce 2000 nastoupil jako vědecký pracovník do Centra sociálních studií náčelníka generálního štábu AČR. Od března 2002 je vojenským psychologem 152. záchranného praporu v Kutné Hoře. V současné době studuje psychologii na Filozofické fakultě University Palackého v Olomouci.

Tom (58) zastřelil na své misi ve Vietnamu dítě. Byl na stráží a měl rozkaz zastřelit každého, kdo by se k základně přiblížil více, než určovala vyznačená linie. Tento rozkaz platil bez výjimky, neboť se ve Vietnamu opakovaně stávalo, že byly použity i děti jako živé bomby. Ačkoli nevěděly, co se děje, byly opásaný dalekově řízenou trhavinou, a když se přiblížily k americkým vojákům, byla nálož na jejich těle odpálena „neviditelným“ nepřitelem. Tom se řídil rozkazy a když přibližně osmiletý chlapec nereagoval na opakované výzvy ve vietnamštině, aby odešel, Tom jej střelil. Mířil sice na nohy, ale chlapec zrovna v tu chvíli klopytl, upadl a kulka mu zasáhla hlavu. Žádnou nálož na sobě neměl. Tom si to nikdy neodpustil a stále se ptal, zda nemohl v dané chvíli jednat jinak.

Když v roce 1972 skončila oficiálně americká účast ve válce ve Vietnamu, patrně málokterý Američan si uměl představit, jak velikou ránu v myslích jejich účastníků tento konflikt zanechal. Klima tehdejší doby směřovalo k co nejrychlejšímu zapomení až vytěsnění všeho, co s americkou účastí v bojích v jihovýchodní Asii jakkoli souviselo a tak nepřekvapí, že se vietnamští veteráni jen těžko domáhali pomoci s řešením problémů, které si přinesli z bojiště domů. Nutno dodat, že ani psychiatrie, ani psychologie nebyly zcela připraveny na tak enormní nárůst lidí s posttraumatickými problémy. Psychosociální systém péče o válečné veterány neexistoval v té době prakticky nikde na světě. Tendence společnosti na celý konflikt zapomenout vedla na straně veteránů k opačnému přístupu. V roce 1979 způsobil jejich tlak rozhodnutí Kongresu o založení Vet Center. Ačkoli se nám to dnes může zdát neuvěřitelné, právě až v roce 1979 zákon Spojených států č. 104–262 oficiálně přiznal válečným veteránům „právo“ mít psychosociální problémy spojené s jejich službou ve válce a současně tak zákonem č. 104–275 veřejně deklaroval povinnost společnosti, které tito lidé sloužili, poskytnout jim v jejich návratu do společnosti pomoc právě prostřednictvím Vet Center.

Zde tedy nacházíme podstatný rozdíl v pojetí péče o veterány mezi naší zemí a USA. Zatímco zde se o veterány stará armáda, respektive Ministerstvo obrany ČR, ve Spojených státech je řešení tohoto problému na celé společnosti. Má se totiž za to, že voják neslouží armádě, ale vlasti, a tedy je její povinností se o něj po návratu postarat. Vet Centra spadají pod Department of Veterans Affairs, což je úřad na úrovni ministerstva a roční rozpočet stanovuje přímo Kongres. Od války ve Vietnamu, jejíž veteránům byla Vet Centra primárně určena, prošly Spojené státy řadou dalších konfliktů a

jejich účastníci se pochopitelně začali domáhat stejné péče, kterou měli jejich kolegové z jihovýchodní Asie. Po roce 1991 byla tedy klientela rozšířena na všechny žijící účastníky válek, v kterých byly americké ozbrojené síly nasazeny. Kromě již zmíněného Vietnamu a první války v Perském zálivu můžete dnes ve Vet Centrech potkat bývalé účastníky II. světové války, války v Koreji, americké intervence v Libanonu, Grenadě, Panamě, Somálsku a samozřejmě i veterány „Global War On Terrorism“, což je shrnutí termín pro všechny ty, kteří se účastnili operací proti terorismu po 11. září 2001.

JEDINÝ BĚLOCH

Dosti legislativy a historie, pojďme se raději podívat na náplň práce a spektrum služeb, které Vet Centra poskytují. Předně Vet Centra fungují na bázi komunitního systému. Nejde tedy jen o jakési poradny, ale o místa, kde je prvořadým cílem personálu nabídnout klientovi bezpečné místo, kam bude rád docházet, kde kromě odborné pomoci potká i kolegy veterány a bude-li chtít, bude se moci i podílet na některých aktivitách Vet Center. Postoj americké, ale koneckonců jakékoli západní společnosti k veteránům, je stále ambivalentní. Časy, kdy bývalí vojáci byli pouze oslavováni, skončil v šedesátých letech. Jde tedy o to, aby veteráni dostali ve Vet Centrech maximální míru přijetí sebe, svých problémů, či zkušeností, ať už jsou jakékoli. Ve Vet Centru v newyorském Harlemu na 125. ulici, kde jsem měl možnost pobývat, si této snahy člověk všimne hned při vstupu. Kromě velkého nápisu Welcome Home (Vítej doma) a sloganu Keeping The Promise (Plníme slib) jsou na stěnách rozvěšeny fotografie ze všech konfliktů, jejichž veteráni tvoří klientelu tohoto zařízení.

Na recepci se vás ujme příjemná dívka a uvede vás do jakési společenské místnosti, kde si můžete nalít kávu, prostudovat množství osvětových materiálů, ale především potkat své kolegy, známé, veterány. Odborný personál tvoří psychoterapeuti a

sociální pracovníci. Pro představu, právě Harlemské Vet Centrum, které poskytuje pomoc oblasti s více než jedním milionem lidí, tvoří pět lidí – vedoucí týmu, dva sociální pracovníci, poradce pro problematiku sexuálních traumat a asistentka. Všichni mají absolvován nějaký psychotherapeutický výcvik, tři z pěti zaměstnanců jsou bývalí vojáci. Na tuto zkušenost je kladen relativně velký důraz, neboť jak jsem se mohl i já sám přesvědčit, veteráni mají podstatně větší důvěru v schopnosti a míru porozumění k bývalému příslušníkovi armády, ať již on sám byl, či nebyl v ozbrojeném konfliktu. Množství služeb, které je schopné Vet Centrum nabídnout, je úctyhodné. Kromě individuálních či skupinových terapií zaměřených především na lidi s různě rozvinutou posttraumatickou stresovou poruchou (PTSD), se pracovníci zabývají manželským a rodinným poradenstvím, drogovými a alkoholovými závislostmi, tématem ztráty blízké osoby, problematikou HIV, sexuálními traumaty vzniklými v souvislosti s vojenskou službou (toto je relativně nový, málo známý a pochopitelně nejvíce tabuizovaný problém, který se týká především veteránů z Vietnamu a dále z války v Iráku v roce 2003). Další služby se týkají finančního poradenství a pomoci při nárokování sociálních dávek, doprovázením na různá jednání s úřady a poskytováním informačního servisu zejména o národních veteránských organizacích a projektech.

Foto: Autor

Vedle profesionálního týmu má harlemské Vet Centrum i dobrovolníky zpravidla z řad klientů, kteří fungují jako street-workeri. Byť totiž Vet Centra existují již více než čtvrt století, je stále nutné o jejich existenci informovat veřejnost. Navíc Spojené státy mají velký problém s veterány – bezdomovci, a tak úkolem street-workerů je roznášet letáky a propagační materiály po místech, kde by se bývalí veteráni mohli objevovat a pomoci jim tak nalézt do Vet Centra cestu. Často to jsou podniky té nejnižší úrovně, nádražní haly, místa, kde přespávají bezdomovci, a chudinské čtvrti především jižního Bronxu a Queensu.

Během své návštěvy jsem měl možnost nahlédnout do několika z výše zmíněných oblastí aktivit harlemského

Vet Centra. Především jsem byl velmi vděčen personálu, ale zejména veteránům, že jsem mohl absolvovat několik skupinových terapií. Účastník se takového sezení není v žádném případě samozřejmostí. I v jiných zařízeních je běžné, že host smí být přítomen psychotherapeutické práci pouze se souhlasem klienta či klientů a jinak tomu bylo i v Harlemu. Otázka, zda budou klienti souhlasit, byla navíc mírně komplikována faktem, že Harlem je jak známo černošská čtvrť Manhattanu a já jsem běloch. Kdo by snad měl pocit, že segregaci zcela odzvonilo, velmi by se mýlil. Klienti tohoto Vet Centra jsou bez výjimky barevní – převážně afroameričané, v menší míře asiáté, a to platí i o personálu. Najednou jsem se tedy ocitl v roli rasové menšiny, což je pro bílého Čecha sama o sobě velmi cenná zkušenost.

KDYBYCH SI TEN DOLAR NEVZAL...

Skupiny, které v tomto Vet Centru běží, jsou otevřené i uzavřené. Zaměření se liší jak podle povahy problémů, tak i podle konfliktů, jimiž vojáci prošli. Existují zde tedy skupiny závislých na drogách a alkoholu, skupiny vietnamských veteránů, účastníků Pouštní bouře, současné války v Iráku a samozřejmě hlavně těch, kteří mají diagnostikovanou, plně či částečně rozvinutou PTSD. Právě těchto skupin jsem se jako host-pozorovatel účastnil.

První, čeho si člověk povšimne, je až překvapivá sdílnost. Ta se týká především veteránů z Vietnamu. U účastníků konfliktu v Perském zálivu je možné setkat se spíše se zdrženlivějším postojem, který je dán relativně krátkou dobou od jeho ukončení a závisí zejména na tom, jak dlouho je daný člověk mimo armádu. Vietnamští veteráni však hovoří bez obalu a dlouhého dotazování. Po několika málo setkáních si však člověk uvědomí, jak může být práce terapeuta těchto lidí náročná. Důvodů je celá řada a jejich výčet by se stěží vešel do rozsahu tohoto článku. Zaměřím se zde na jeden aspekt: sklon k opakování. Klienti mají tendenci neustále se vracet k několika málo situacím, které byly pro jejich zkušenost klíčové a nějakým zásadním způsobem poznamenaly jejich další život. Jedná se o jeden ze symptomů posttraumatických obtíží, totiž sklon k znovuprožívání a opakování traumatické situace. Jako příklad mohu uvést Johna (63), bývalého příslušníka námořní pěchoty, který vyprávěl, jak jednou večer v základním táboře chtěl jít do baru, ale chyběly mu peníze. Zeptal se tedy kamaráda, zda by mu nějaké nepůjčil a ten mu dal dolar se slovy: „Vezmi si ho, já ho stejně nebudu potřebovat.“ Druhý den byl tento muž zabit. Johnovi teprve v tu chvíli došla prorocká slova jeho kolegy a ta stačila, aby se u něj vytvořil silný pocit viny. Více než třicet let po svém návratu z Vietnamu mi si se zjevným pohnutím kladl otázku: „Mohl snad přežít, kdybych si ten dolar od něj nevzal?“

Ponechme stranou pocitu viny, Johnův sklon k mystickému myšlení, či touhu po odpuštění u Toma, jehož příběh je popsán v úvodu článku. To je předmětem terapie a kdo kdy pracoval

Americká Vet Centra slouží veteránům z Vietnamu, z války v Perském zálivu, účastníkům II. světové války, války v Koreji, americké intervence v Libanonu, Grenadě, Panamě, Somálsku a samozřejmě i veterány „Global War On Terrorism“, což je shrnutí termín pro všechny ty, kteří se účastnili operací proti terorismu po 11. září 2001.

s traumatizovanými pacienty, velmi dobře tento typ symptomů zná. Vůz se však do role terapeuta, který tyto příběhy zná a poslouchá téměř při každém setkání. Nejen že jsou všechny velmi hrůzné a drastické, veteráni je často vykládají velmi zevrubně, se všemi detaily, ale hlavně se k nim stále vrací. Znovu a znovu, den co den je daný terapeut objektem ať již vyřčených, nebo nevyřčených otázek typu: „jednal jsem správně?“, „co by se stalo, kdyby...?“, „mohl jsem něco udělat?“

Být za těchto okolností stále stejně empatický jako při prvním poslechu, neotupět, neztratit trpělivost a po čase nevyhořet a neodejít s pocitem, že svět je velmi kruté místo k narození, si žádá skutečně velkou míru odolnosti, schopnosti containmentu a pevného vztahu k těm, jimž pomáhám. Ruku v ruce s tím jde i nutnost realistického pohledu na práci, kterou dělám. U lidí, kteří trpí chronickou PTSD a odborníka vyhledají mnohdy až několik desítek let od traumatické události, nelze mít přehnaná očekávání o jejich uzdravení. Pracovníci Vet Center, kteří by trpěli mesiášským komplexem, což je jak známo v pomáhajících profesích častý problém, by brzy odešli zcela deprimováni. Pěkně to definoval Jeff (71), veterán z Koreje, který mi řekl: „PTSD je u mne nevyléčitelná nemoc. Někdo se snad z toho dostane, ale já už ne. Na druhou stranu, když jsem si toto uvědomil, moc se mi ulevilo. Přestal jsem s tím, co se mi stalo, se svými vzpomínkami, pocity a vším tím ostatním bojovat a začal se s tím učit žít. Není to lehké, ale jde to. To, co se stalo, se však smazat nedá.“

Veteráni, které jsem poznal, byli lidé vesměs milí přátelští a ochotní se podělit o své zkušenosti. Současně však nebylo pochyb o tom, jak vysoké nároky kladou na ty, kteří se jim snaží pomoci a v mnoha ohledech není snadné získat si jejich důvěru a respekt. Právě proto je dobré, pokud pracovník Vet Centra není člověk bezprostředně po škole, ale někdo, kdo již má určité životní zkušenosti, umí věci hodnotit pragmaticky a v neposlední řadě rozumí vojenské problematice. Tituly, vědeckými oceněními, či akademickým vzděláním zde klienty rozhodně nikdo neohromí.

Je zřejmé, že problematika veteránů je jen obtížně přenosná z jedné země do jiné. Množství amerických veteránů i počet konfliktů, v kterých byli tito lidé nasazeni, je nesrovnatelný s naší zemí. Na druhou stranu řada zkušeností z více než čtvrt století trvajících budování systematické péče o americké bývalé účastníky ozbrojených konfliktů by byla užitečná i v našich podmínkách. Jedná se především o vzdělání pracovníků nabízejících pomoc, přístup k veteránům i začlenění tohoto druhu psychosociální péče do naší legislativy. Dnes má Česká republika téměř patnáct tisíc lidí, na které se vztahuje zákon č.170/2002 Sb. o válečných veteránech.

Foto: Autor

Jejich zkušenosti nejsou v celkovém pohledu tak traumatické jako jejich amerických kolegů, neboť naši vojáci se zúčastňují především mírových a nikoli bojových misí. Bývalí účastníci II. světové války tvoří, vzhledem k době, před kterou se tento konflikt odehrál, menšinu našich veteránů a skutečné bojové operace české armády se dosud týkaly jen relativně malého množství vojáků. To však neznamená, že by čeští veteráni neměli své problémy a tedy se o ně společnost nemusela zajímat. V dnešní době poznamenané bojem proti terorismu může nastat situace, kdy veteránů s traumatickými zkušenostmi rapidně přibude. Je tedy úkolem celé společnosti se tímto problémem nadále zabývat a pružně reagovat na potřeby bývalých vojáků. Na druhou stranu, jak bylo řečeno v úvodu tohoto článku, ve Spojených státech to byl tlak zdola, od veteránů, který inicioval zřízení Vet Center, a tak je i na našich veteránech a jejich organizacích aby sami usilovali o své důstojné postavení ve společnosti a konkrétními návrhy přispívali k neustálému zdokonalování tohoto druhu

Zkušenosti našich válečných veteránů nejsou v celkovém pohledu tak traumatické jako u jejich amerických kolegů, neboť naši vojáci se zúčastňují především mírových a nikoli bojových misí.